

RAPOR

Yazar: Fatih YONCALIK

İNANÇTAN İKTİDARA

İRAN'DA

Şii KİMLİĞİ

Nisan, 2026

Sayı: 10

İNANÇTAN İKTİDARA: İRAN'DA Şİİ KİMLİĞİ

EDİTÖR: Merve Dilek DAĞDELEN, Büşra YILMAZ

YAZAR: Fatih YONCALIK

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI VAKFI
TÜRKİYE RESEARCH FOUNDATION

Türkiye Araştırmaları Vakfı Yayınları

© Türkiye Araştırmaları Vakfı İktisadi İşletmesi

Rapor | Sayı: 10 | Nisan, 2026

Yayıncı Sertifika No: 72319

İnançtan İktidara: İran'da Şii Kimliği

Türkiye Araştırmaları Vakfı iktisadi işletmesi,

Türkiye Araştırmaları Vakfı'nın bir markasıdır.

Bu yayının tüm hakları Türkiye Araştırmaları Vakfı'na aittir. Türkiye Araştırmaları Vakfı'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI VAKFI

Hırka-i Şerif Mahallesi, Eski Ali Paşa Caddesi, No: 33, Fatih/İSTANBUL

Tel: (+90) 212 525 0820 | info@turkiyearastirmalari.org | <https://turkiyearastirmalari.org/>

EDİTÖR

Merve Dilek DAĞDELEN

Milli Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü (ATASAREN) Uluslararası İlişkiler programında doktora çalışmalarına devam etmektedir. Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünden 2011 yılında mezun oldu. Yüksek lisans derecesini Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (İngilizce) bölümünde 2019 yılında aldı. Araştırma alanları arasında uluslararası ilişkiler kuramları, uluslararası güvenlik, ulusal güvenlik stratejileri, büyük güçler siyaseti, ABD-Çin-Rusya rekabeti gibi konular bulunmaktadır. Türkiye Araştırmaları Vakfı'nda araştırmacı olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Büşra YILMAZ

Erciyes Üniversitesi Sosyoloji bölümü lisans mezunudur. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyoloji bölümünde yüksek lisans eğitime devam etmektedir. Akademik olarak siyaset sosyolojisi, iktisat sosyolojisi, tarih gibi alanlara ilgi duymaktadır. Türkiye Araştırmaları Vakfı'nda araştırma asistanı olarak çalışmaktadır. Yanı sıra Sosyoloji İstasyonu Topluluğu'nda görev almaktadır.

YAZAR

Fatih YONCALIK, Dr. Adayı

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı bölümünden 2019 yılında mezun oldu. Akabinde Kazvin Uluslararası İmam Humeyni Üniversitesi'nde Fars Dili eğitimini tamamladı. Tahran Allameh Tabatabai Üniversitesi'nde Fars Dili ve Edebiyatı bölümündeki eğitimi sırasında İstanbul'a dönen Yoncalık, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde yüksek lisans eğitimini tamamladı. TÜBİTAK Bilim İnsanı Destek Programları Başkanlığı desteğiyle "Ruhullah Humeyni Dönemi İran İslam Cumhuriyeti İdeolojisinin İran'ın Güvenlik Yapılanması Üzerindeki Etkisi" başlıklı teziyle 2022 yılında yüksek lisans derecesini alan Yoncalık hâlen Trakya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde doktora eğitimine devam etmektedir.

Tahsil hayatı boyunca muhtelif gazete ve dergilerde bilhassa dünya gündemi ve Orta Doğu üzerine çeşitli yayınlar yapan Fatih Yoncalık bugüne kadar Türkiye Araştırmaları Vakfı, İRAM ve DİPAM gibi araştırma kurumlarında araştırmacı ya da yazar olarak görev aldı. Meslek hayatına AKŞAM Gazetesi'nde başlayan Yoncalık Eylül 2024'ten bu yana Haber7.com'da Dış Haberler Editörü olarak görev yapmaktadır. Mensubu olduğu kurumda köşe yazarlığına devam eden Yoncalık'ın başlıca uzmanlık alanı İran ve Orta Doğu çalışmalarıdır. İyi derecede Farsça ve İngilizce bilmektedir.

ÖNSÖZ

Tarihsel süreçte hem dini bir kimlik hem de siyasal bir araç olarak şekillenen Şii İnanç İran coğrafyasında devlet ve toplum yapısının ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Safevî Hanedanlığı ile başlayan bilinçli Şiileştirme politikaları sayesinde bu inanç sistemi sadece bir “mezhep” olmaktan çıkararak modern İran’ın ulusal kimlik inşasında en temel taş olmuştur. 1979 İslam Devrimi ise bu tarihsel mirası “Velayet-i Fakih” öğretisiyle kurumsallaştırarak bir yönetim biçimine dönüştürmüştür.

Elinizdeki bu rapor, İran’da Şii kimliğinin inanç esaslarından devlet mekanizmasına, toplumsal ritüellerden dış politika stratejilerine kadar uzanan geniş bir yelpazeyi incelemektedir. Raporun Şii kimliğinin İran’ın iç ve dış politikasındaki belirleyici etkisine ve yeni kuşakların mevcut yönetim biçimine bakış açısına dair sunduğu perspektifin, bölgeyi anlamak isteyen araştırmacılar ve politika yapıcılar için kıymetli bir kaynak olmasını temenni ederim.

Çalışmanın ortaya çıkmasında emeği geçen yazarımız Fatih Yoncalık’a ve Türkiye Araştırmaları Vakfı ekibine teşekkürlerimi sunarım.

*Türkiye Araştırmaları Vakfı Başkan Yardımcısı
Prof. Dr. Enes BAYRAKLI*

İÇİNDEKİLER TABLOSU

YÖNETİCİ ÖZETİ	2
İNANÇTAN İKTİDARA: İRAN'DA Şİİ KİMLİĞİ.....	4
Giriş.....	4
İRAN'DA ŞİİLİK VE TOPLUMSAL YAPI.....	4
ŞİİLİĞİN İNANÇ ESASLARI	9
<i>Tevhid</i>	9
<i>Adl (Adalet)</i>	9
<i>Nübüvvet</i>	9
<i>İmamet</i>	9
<i>Mead</i>	10
İRAN'DA DİN-DEVLET İLİŞKİSİ VE “VELAYET-İ FAKİH”	10
İRAN'DA Şİİ NÜFUSUN GENEL DURUMU	12
İRAN'DA Şİİ KİMLİĞİ VE GELECEĞİ	17
SONUÇ	20

RAPOR

YÖNETİCİ ÖZETİ

YÖNETİCİ ÖZETİ

Bu rapor, İran'da Şii kimliğinin tarihsel gelişimini, inanç esaslarını ve bu kimliğin günümüz İran devlet yapısı ile dış politikası üzerindeki belirleyici rolünü analiz etmektedir. Çalışmanın öne çıkan temel bulguları şunlardır:

- **Kimliğin Tarihsel İnşası:** İran'ın Şiileşmesi tesadüfi bir süreç değildir. Safevîler döneminde başlatılan stratejik bir "devlet inşa süreci"nin bir sonucudur. Bu süreç, 1979 Devrimi ile bir "İslam Cumhuriyeti" modeline evrilmiştir.
- **İnanç Esasları ve Hukuk:** Tevhid, Adalet, Nübüvvet, İmamet ve Mead üzerine kurulu Şii inanç sistemi İran'ın yasama, yürütme ve yargı süreçlerini doğrudan şekillendirmektedir. Tüm yasalar, Şii fıkhına uygunluk açısından Anayasa Koruma Konseyi'nin denetimine tabidir.
- **Velayet-i Fakih Öğretisi:** Devrim sonrası geliştirilen bu sistem, On İkinci İmam'ın yokluğunda (gaybet dönemi) devlet yönetme yetkisini en yetkin din alimine vermektedir. Bu durum, siyasi otoriteye teolojik bir kutsiyet ve mutlak bir meşruiyet kazandırmaktadır. İran'daki yönetim biçimini ve Şiiliğin etkisini kavramak açısından bu öğretiyi anlamak önemlidir.
- **Dış Politikada "Direniş Ekseni":** İran, Şii kimliğini bir "yumuşak güç" unsuru olarak kullanmakta ve sınır ötesindeki Şii aktörler (Hizbullah, Husiler vb.) aracılığıyla kendi güvenlik hinterlandını oluşturmaktadır. Bu strateji, bölgesel rekabette mezhepsel aidiyeti jeopolitik bir kaldıraç olarak kullanmaktadır.
- **Kuşak Çatışması ve Gelecek:** İran nüfusunun büyük bir kısmını oluşturan genç nesil, küresel kültürle temas halinde olup geleneksel Şii paradigması ile modern yaşam arasında bir denge aramaktadır. Devletin resmî söyleminin gençler üzerindeki etkisi zayıfladığı takdirde bu durumun getireceği kopuşun gelecekte ülkenin yörüngesini derinden şekillendireceği öngörülmektedir.

İNANÇTAN İKTİDARA: İRAN'DA Şİİ KİMLİĞİ

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI VAKFI
TÜRKİYE RESEARCH FOUNDATION

İNANÇTAN İKTİDARA: İRAN'DA Şİİ KİMLİĞİ

Giriş

Tarihsel süreç içerisinde hem dinî hem de siyasal boyutlarıyla şekillenen Şiilik, özellikle İran'da benzersiz bir gelişim göstererek toplumsal yapının ve devlet anlayışının temel unsurlarından biri hâline gelmiştir. Bilhassa Safevî Hanedanlığı döneminde Şii İslam anlayışı, diğer Müslüman devletlerden farklı olarak mezhebin milli kimliğin bir parçası haline gelmesiyle daha da gelişmiştir. Dinî ve kültürel temellere dayanan bu anlayış, milliyetçiliğin ön plana çıktığı Pehlevî Hanedanlığı dönemine kadar etkinliğini korumuştur. Pehlevî Hanedanlığı döneminde geri planda tutulan dinî kimlik, 1979 İran Devrimi ile kendisini çok güçlü bir şekilde göstermeye başlamıştır.¹

Görsel 1: Devrimin İlk Anlarında Silahlı Kadınlar Tahran'da Bir Meydanda Nöbet Tutuyor²

İran'da Şiilik ve Toplumsal Yapı

Teokratik bir Cumhuriyet olarak yönetilen ve İslam'ın dinî otoritesini cumhuriyetçilik unsurlarıyla birleştiren kendine has siyasi bir sisteme sahip olan İran'da dinî lider Ayetullah Humeyni, devrimini tamamen Şii mezhebi temeline dayandırmış ve bu kapsamda özellikle "imamet" doktrinine vurgu yapmıştır.³ Her ne kadar 1979 İran İslam Devrimi'nden sonra yönetim şekli Şii mezhebi temelli tesis edilse de ülkedeki ilk teokratik sistem Safevî Hanedanlığı dönemine kadar dayandırılmaktadır. Nitekim

¹ Oğuz Can Caferoğlu ve Serkan Ünal, "The Role of Shiism in the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran," *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 62 (2024): 333-52.

² Mark LeVine, "The Shaping of a New World Order," *Al Jazeera*, February 6, 2011.

³ Süleyman Demirci, "The Iranian Revolution and Shia Islam: The Role of Islam in the Iranian Revolution," *History Studies International Journal of History* 5, no. 3 (2013): 37-48.

İran'da Şiiliğin hâkim İslami mezhep olarak yükselişinin 1501 yılında Safevî Hanedanlığı'nın yükselişiyle aynı döneme denk düştüğü görüşü genel bir kabuldür.⁴

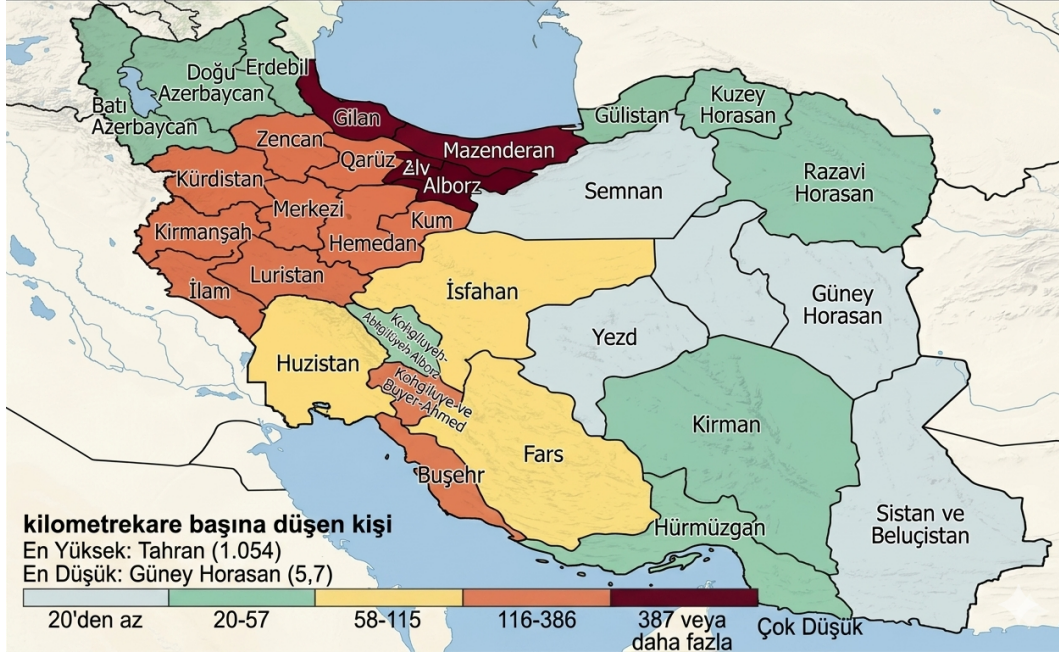
Sünni bir mazisi olan bir dergâhın tarikattan devlete uzanan serüveni sadece bugünün İran'ını değil, bölgesel Orta Doğu tarihinin denklemini de derinden etkilemiştir. Dolayısıyla yaklaşık iki asır süren Safevî iktidarı, İran ve Şiâ tarihinin en mühim kilometre taşlarından biri olmuş; bu dönemde İran'ı Şiileştirmek Safevî iktidarının esas maksadı olmuştur. Şiileştirmenin politik bir tercih oluşu, yani maksatlı oluşu Safevî Hanedanlığı'nın Sünni bir tarikat kökeninden gelip radikal bir şekilde Şiileştirme politikasına yönelmesinden çıkarılabilir. Dolayısıyla bunun tesadüfi bir kültürel değişim değil, bilinçli ve stratejik bir “devlet inşa süreci” olduğu söylenebilir. 1501 yılında Tebriz'e giren Şah İsmail, On İki İmam Şiiliğini (*İsnââşeriyye*) resmi mezhep ilan etmesi bu davranışa örnek olarak gösterilebilir.

Bir dönem Sâsânî İmparatorluğu hâkimiyetindeki İran coğrafyasında en yaygın dinî grup olan Mecûsiler, topraklarının Müslümanlar tarafından fethedilmesiyle birlikte tedricen İslam'a geçmişlerdir. Bunlar arasında özellikle şehirli ve varlıklı ailelerden/asillerden gelenler, ayrıcalıklı konumlarını korumak için ihtilaf ve muhalifliğin temsilciliğini yapan Şiiliği değil, egemen elitlerin benimsediği şekliyle Sünni merkezli din anlayışını tercih etmişlerdir.⁵ Sâsânî kökenli seçkinler İslam'a geçtikten sonra dinden çıkmamış, aksine Sünni geleneği benimseyerek bu inancın coğrafyadaki en güçlü savunucuları olmuşlardır. Şiilik kurulu düzene karşı bir muhalefet ve ihtilaf odağı olarak görüldüğü için statüsünü korumak isteyen asiller devletle uyumlu olan Sünni merkezli anlayışı tercih etmiştir. Bu tercih sonucunda İran, 16. yüzyıldaki Safevî Hanedanlığı dönemine kadar İslam dünyasının en önemli Sünni ilim ve kültür coğrafyası olarak kalmıştır. Tâhirîler ve Sâmânîler gibi Abbâsî vasilerinin Abbâsî Halifeliği'nden koparak özerkliklerini ilan etmeleri, Sünniliğin bölgede yükselen gücüne katkıda bulunmuştur.⁶ Şiiliğin İran'la özdeşleştirilmesi iki aşamalı bir tarihsel sürece dayanmaktadır. Bunlardan ilkinin Safevî Hanedanlığı döneminde Şiiliğin devlet dinî ilan edilmesi, ikincisinin ise Kaçar Hanedanlığı döneminden itibaren bağımsız hiyerarşik bir ruhban sınıfının oluşturulması süreci olduğu söylenebilir.

⁴ Cemil Hakyemez, “The Origins of Twelver Shīism in Iran,” *Turkish Journal of Shiite Studies* 3, no. 1 (2021): 7-30.

⁵ Sâsânî dönemindeki İranlı soylular ve şehirli sınıf İslam'a geçtiğinde mevcut sosyal statülerini ve siyasi güçlerini korumak için devletin resmî otoritesini temsil eden Sünni anlayışı benimsemişlerdir. Şiilik ise halifelik makamının meşruiyetini reddettiği ve Hz. Peygamber'in soyunu savunduğu için devrin kurulu düzenine karşı bir muhalefet odağı olarak görülmüştür. Bu aristokrat kesim, riskli gördükleri bu muhalif kanatta yer almak yerine egemen güçlerle uyumlu kalarak ayrıcalıklarını sürdürmeyi tercih etmişlerdir. Böylece Sünnilik düzenin ve istikrarın, Şiilik ise otoriteye karşı direncin sembolü haline gelmiştir.

⁶ Hakyemez, “The Origins of Twelver Shīism in Iran.”

Harita 1: İran'ın Nüfus Yoğunluğu (2023 Projeksiyonu)⁷

Bu dönemlerde Şiiliğin yükselişi siyasal iktidarın boyutu, coğrafyanın genişliği, nüfusun büyüklüğü ve kültürel nüfuzun boyutunu da içeren bir dizi faktörle ölçülebilir.⁸ Bugün ise %99'u Müslüman olan 87,312,000 kişilik (2026 tahmini) ülke nüfusunun yaklaşık %90'ının Şii olduğu İran'da bu oran, tüm dünyadaki Şii nüfusunun yaklaşık %40'ını teşkil etmektedir.⁹

İran'da din-devlet ilişkisine girmeden önce Şiilik kavramının niteliği ve kapsamına değinmek yerinde olacaktır. Kelime anlamı olarak “tâbi olmak, desteklemek; şâyî olmak, çoğalmak” anlamına gelen “şiyâ” kökünden türediği öne sürülen Şîa kavramı “taftar, yardımcı, destekleyici; bir işi gerçekleştirmek için bir kimse etrafında toplanan grup” anlamlarına da gelmektedir. Peygamber efendimizin vefatını takiben hilafet makamının Hz. Ali ve onun soyundan gelenlere (*Ehl-i Beyt*) geçmesi gerektiğini savunan Şîa inancını takip edenler ise Şii olarak isimlendirilmektedir.¹⁰

İran devlet geleneğinde önemli bir yere sahip olan Şii inanç sisteminin ülkenin iç ve dış politikası üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Nitekim İran'ın hem iç hem de dış politikasını şekillendiren Şii inanç sistemi, devletin temel varoluş biçimini ve stratejik hamlelerini meşrulaştıran ana unsurdur. İç politikada “Velayet-i Fakih” doktrini üzerinden kurumsallaşan bu yapı, siyasi otoriteyi dini liderlikte somutlaştırarak yasama, yürütme ve yargı süreçlerini Şer'i hukuk çerçevesinde toplamaktadır. Bu durum, rejimin toplumsal düzeni sağlarken Şii kimliğini bir “milli birlik” ve meşruiyet aracı olarak kullanmasına olanak tanımaktadır; böylece devlet, sadece siyasi değil

⁷ Harita, orijinal kaynaktaki veriler kullanılarak yapay zekâ aracılığıyla Türkçeleştirilmiştir. Veri için bkz. Khosrow Mostofi vd., “Iran: Settlement Patterns,” *Britannica*, April 21, 2026.

⁸ Elise Perry, “The Rise of Shi'ism in Iran,” *Cross-Section: The Bruce Hall Academic Journal* 6, (2010): 121-36.

⁹ Janet Afary vd., “Iran,” *Britannica*, April 21, 2026.

¹⁰ Mustafa Öz, “Şîa,” *TDV İslâm Ansiklopedisi*.

aynı zamanda manevi bir rehberlik iddiasıyla vatandaşları üzerindeki kontrolünü pekiştirmektedir.

Dış politikada ise Şii inancı, İran'a sınırlarının ötesinde bir nüfuz alanı ve "Direniş Ekseni" olarak adlandırılan stratejik bir savunma hattı kazandırır. Kerbela Vakası ile sembolleşen "zulme karşı duruş" felsefesi, bölgesel politikalarda Batı karşıtı ve anti-empyralist bir kimliğe bürünerek Lübnan, Irak ve Yemen gibi ülkelerdeki Şii aktörlerle ideolojik bağlar kurulmasını sağlar. Bu sayede İran, bölgesel rekabette mezhepsel aidiyeti bir yumuşak güç unsuru olarak kullanmakta ve dış müdahalelere karşı kendi ideolojik hinterlandını oluşturarak güvenliğini sınırlarının ötesinde tesis etmeye çalışmaktadır.

Fatimilerden Safevîlere ve günümüze kadar gözlemleyebileceğimiz bu inanç sistemi İran dışındaki İslam coğrafyasında İran iç politikasında izlediğinden daha farklı bir yol izlemiştir. Şii devlet anlayışı Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin kurduğu devletin haricindeki diğer devletleri ulvi devlet olarak görmemektedir. İran'ın Şii devlet doktrini, gerçek siyasi meşruiyetin yalnızca İlahi iradeye dayandığına inandığı için, kendisi dışındaki Sünni veya laik yönetimleri "ulviyetten yoksun" ve geçici yapılar olarak değerlendirmektedir. Bu bakış açısı İran'ın, özellikle Suudi Arabistan gibi rakip güçlerin İslam dünyasındaki liderlik iddiasını tanımamasına ve bu yönetimleri "hak yoldan sapan" yapılar olarak nitelendirmesine yol açmaktadır. Bu teolojik dışlama, İran nazarında devletlerarası ilişkileri basit birer diplomatik temas olmaktan çıkarıp, kimin "gerçek İslam"ı temsil ettiğine dair köklü bir meşruiyet savaşına ve ideolojik bir meydan okumaya dönüştürmektedir

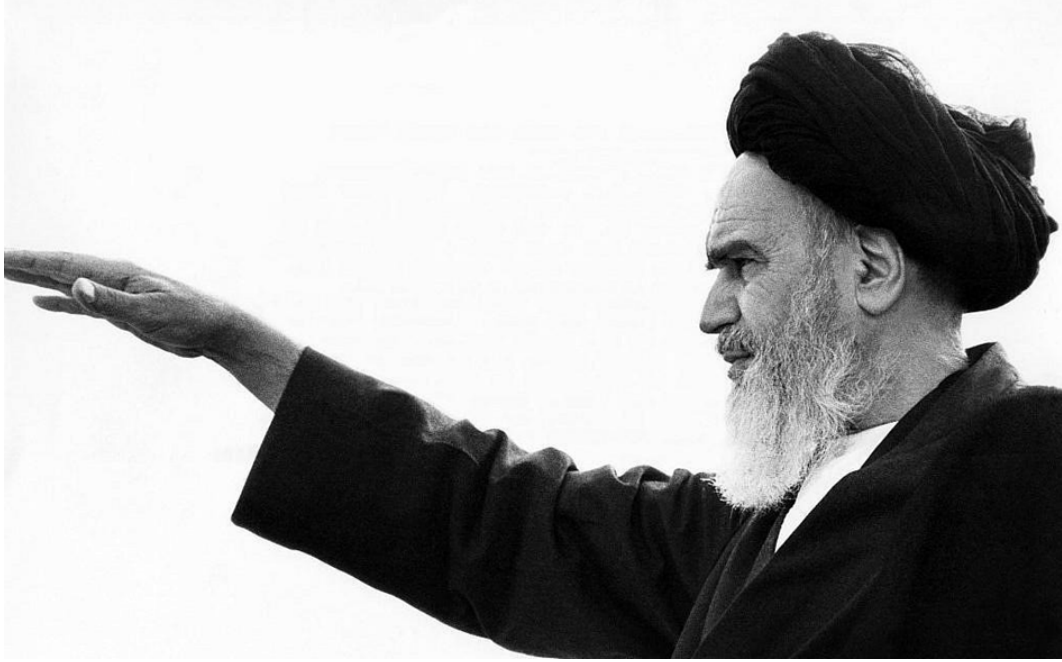
Bu anlayışın pratik sonucu olarak İran, ulvi görmediği devletlerin egemenlik alanlarında kendi ideolojik çizgisini savunan yerel grupları (Irak'ta Haşdi Şabi, Yemen'de Husiler gibi) destekleyerek bu yapıların iç istikrarını ve otoritesini sarsmayı hedeflemektedir. Örneğin, 1979 Devrimi'nden sonra komşusu Irak'taki Baas rejimini "zalim ve gayrimeşru" ilan ederek Şii nüfusu bu yapıya karşı mobilize etmesi, bu dış politikanın en somut yansımasıdır.¹¹

Öte yandan İran devlet geleneğinde protesto ve yas kültürünü temel alan bu inanç sisteminin etkilerinin birtakım tarihsel arka planlara dayandığı görülmektedir. Daha net bir ifadeyle İran devlet geleneğindeki protesto ve yas kültürü, köklerini temel olarak Kerbela Vakası ve Hz. Hüseyin'in şehadetinden alan "mazlumiyet" ve "adalet arayışı" temalarından almaktadır. Şiiliğin yüzyıllar boyunca iktidardan dışlanmış bir muhalefet doktrini olarak gelişmesi, toplumsal belleğe adaletsiz yönetime karşı direnişin kutsal olduğu fikrini kazımıştır. Bu kültürel miras, 20. yüzyılda 1906 Meşrutiyet Devrimi ve özellikle 1979 İslam Devrimi sırasında kitlesel protestoların itici gücü olmuştur.

¹¹ Cenk Tamer ve Mehmet Seyfettin Erol, "Yemen'de İran Kimliğinin İnşası: Mehdilik Üzerinden Bir Tartışma," *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi* 4, no. 1 (2020): 20.

Bugün bu miras, İran iç politikasında rejimin meşruiyetini tahkim eden bir araç olurken, dış politikada ise “Direniş Ekseni” stratejisinin duygusal ve ideolojik zeminini oluşturmaktadır. İçeride devlet, Kerbela sembolizmini toplumsal seferberlik ve dış baskılara karşı sabır (mukavemet) telkin etmek için kullanırken; dışarıda ise bu kültürü sınır ötesindeki müttefiklerine (Hizbullah, Husiler vb.) ihraç ederek bölgesel bir “direniş kimliği” inşa etmektedir.

Görsel 2: Devrim Lideri Ruhullah Humeyni¹²

Sünnilikteki hilafet anlayışından farklı olarak Şiiilikte imam anlayışı geliştirilmiştir. İmam hem dinî hem de siyasi bir lider olarak kabul edilmiştir.¹³ Daha net bir ifadeyle Şiiilikteki İmamet düşüncesi, liderliğin ilahi bir atama ile gerçekleştiğini savunmaktadır. Bu anlayışa göre İmam, sadece bir devlet başkanı değil, aynı zamanda hatadan korunmuş (masum) ve dinin batını sınırlarına vakıf olan ruhani bir rehberdir. Bu teolojik fark, Şii siyasi düşüncesinde otoritenin kaynağını halktan veya gelenekten alıp doğrudan ilahi iradeye bağlamış, böylece liderliğe mutlak ve tartışılmaz bir kutsiyet kazandırmıştır.

Bu inanç sisteminin modern İran iç politikasına yansıması, Velayet-i Fakih anlayışı aracılığıyla devletin tüm organlarının dini bir vesayet altına alınması şeklinde gerçekleşmiştir. Gaybet döneminde (İmam’ın gizli olduğu süreçte) devleti yönetme yetkisinin en yetkin din alimine verilmesi, siyasi kararların dini meşruiyetle harmanlanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu durum, iç politikada yasama ve yargı gibi

¹² Marc Jourdier, “Khomeini’s Legacy Still Looms Over Iran, 30 Years After his Death,” *The Times of Israel*, June 1, 2019.

¹³ Girayalp Karakuş, “Iran Real Politics and Political Motivation of Shiite,” *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5, no. 1 (2020): 110-24.

süreçlerin sadece anayasal değil teolojik bir denetime de tabi tutulmasına yol açmaktadır.

Şiiliğin İnanç Esasları

Tevhid

İslamiyet'te Hz. Âdem'den, son peygamber Hz. Muhammed'e kadar devam eden Risâlet sürecinin en mühim ve en esas akidesi olarak kabul edilen tevhid anlayışı, On İki İmam Şiası'nda da "Usûlü'd-Din" olarak belirlenen esasların başında gelmektedir.¹⁴ Tevhid en genel anlamıyla "Allah'ın zâtında, sıfatlarında, mâbud oluşunda bir ve tek olduğunu zihin ve kalp yoluyla kabul etme" anlamına gelmektedir.¹⁵

Adl (Adalet)

Şiiliğin en temel inanç esaslarından olan adalet kavramı, Allah'ın adil oluşu anlamına gelmektedir. Bu prensibe göre kulun fiillerinden kendisi sorumludur. Bu ilke, Allah'ın zulmetmeyeceği ve fiillerinde hikmet olduğu anlamına gelmektedir. Yine bu ilkeye göre Allah insanlara iyiyi de kötüyü de tercih edebilecek ve uygulayabilecek irade ve güç bahşetmiştir.¹⁶

Nübüvvet

"Allah ile insanlar arasında irtibat kuran, insanları hem kendileri hem de evren hakkında bilgilendirip onlara ebedî hayat için hazırlanma yolunu öğreten ilâhî bir müessese" olan nübüvvet, Allah'ın vahiy yoluyla öğrettiği bilgileri ve O'nun emirlerini insanlara ulaştırıp ilâhî elçilik görevini yapma anlamına gelmektedir.¹⁷ Şiilikte nübüvvet anlayışı, Sünnilikle paralel olsa da imametin nübüvvetin bir devamı olduğu fikriyle ayrışır. Peygamberlerin masumiyetine (ismet) vurgu yapılır.

İmamet

Şii mezhebinin temelini Hz. Muhammed'in vefatından sonra yerine geçecek halifenin, peygamberin soyundan biri olması gerektiği tartışması oluşturmaktadır. Bu çerçevede Sünnilik nazarında hilafet ile imamet arasında önemli bir fark yoktur. Buna karşın Şii mezhebi nazarında bu iki mefhum aynı anlamı ifade etmemektedir. Şii fıkhiğine göre nas ve tayin ile belirlenmiş lider imam olurken başka bir yolla İslam aleminin başına geçen lider ise halifedir. Kerbela Vakası akabinde ortaya çıkan fikirlerin başında imamet prensibine göre Hz. Ali'den başlayarak sırayla gelen imamlar masumdur.¹⁸

¹⁴ Zafer Koç, "Şii Mezheplerde Tevhid Anlayışı/The Conception of Unity of God in Shiite Sects" (Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2022).

¹⁵ Mevlüt Özler, "Tevhid," *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2025.

¹⁶ Avni İlhan, "Şiilik ve Ana Prensipleri," *Erdem* 8, no. 23 (1996): 375-96.

¹⁷ Yusuf Şevki Yavuz, "Nübüvvet," *TDV İslam Ansiklopedisi*.

¹⁸ Cansu Kaymal, "Şia'da İmamet Meselesi ve Egemenlik," *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2, no. 1 (2017): 172-95.

Mead

Özellikle kelâm ve felsefede kıyamet için kullanılan bir terim olan mead mefhumu “dönüş, dönüş yeri” anlamlarına gelmektedir. Şii fikhinin beş esasından sonuncusu olarak niteleyebileceğimiz bu kavram ile kastedilen ahiret inancıdır.

Tüm bu esaslar Şii fikhini etkilerken Şii fikhî ile yönetilen İran’da siyasetten içtimai konulara kadar tüm yasalar bu kapsamda ele alınmıştır. Bu anlayışa göre yasalar, yalnızca toplumsal ihtiyaçlara göre değil, temelini Kur’an, sünnet ve On İki İmam’ın kavillerinden alan fikhî hükümlere göre şekillenmektedir. İç politikada bunun en açık örneği Anayasa Koruma Konseyi’nin (*Şura-yı Nigahban*) işleyişidir. Meclis tarafından kabul edilen her türlü yasa, Şii fikhine uygunluğu açısından bu konseyin onayından geçmek zorundadır. Örneğin, aile hukuku, miras paylaşımı veya ceza kanunları doğrudan fikhî içtihatlarla göre düzenlenerek, modern devlet aygıtı ile dini hükümler arasında mutlak bir uyum hedeflenir.

Dış politikada ise Şii fikhinin etkisi, devletin uluslararası ilişkilerde “İslami bir duruş” sergileme ve “mazlumların korunması” ilkesinde kendini gösterir. Fikhî bir zorunluluk olarak görülen bu yaklaşım, İran’ın dış politikasını salt ulusal çıkar odaklı bir realizmden çıkarıp ideolojik bir sorumluluk alanına taşımaktadır. Somut bir örnek olarak; İran’ın Lübnan, Irak veya Yemen’deki müttefiklerine sağladığı destek, fikhî açıdan “gayrimüslim veya zalim otoritelere karşı Müslüman kardeşlere yardım etme” vecibesıyla meşru bir zemine oturtulmaktadır. Bu durum, Tahran’ın dış siyasetini uluslararası hukuk normlarının yanı sıra, kendi fikhî yorumlarının getirdiği dini bir görev bilinciyle de yürütmesine neden olur. Dolayısıyla İran’da kimlik temelli siyasetin tezahürü gerek iç siyasette gerek dış politika kararlarında rahatlıkla gözlemlenebilmektedir.

İran’da Din-Devlet İlişkisi ve “Velayet-i Fakih”

On İki İmam düşüncesini benimseyen Şii fırkası olarak da tanımlanan *İsnâaşeriyye* ise İran’daki Şii nüfusun yaklaşık %64’i ile %88’ini kapsamaktadır. Dolayısıyla inanç sisteminde yer alan gaybet öğretisi, İran yönetiminde de etkisini göstermiştir. On İkinci İmam’ın kayboluşu ile başlayan “gaybet dönemi” İran’da imamet sistemini perçinlerken “İmam” hem dinî hem de siyasi bir lider olarak tanınmıştır. Bu kapsamda Devrim Lideri Ayetullah Ruhullah Humeyni tarafından geliştirilen velayet-i fakih kavramına değinmek yerinde olacaktır.

“Temel dayanağını İsnâaşeriyye Şiiliğinin teşkil ettiği ve kelime anlamı açısından ‘fakihin tasarruf yetkisi’ yahut ‘fakihin velayeti’ anlamına gelen velayet-i fakih kavramı, Ayetullah Humeyni’ye göre Peygamber soyundan gelen masum On İkinci İmam’ın *Gaybet-i Kübra* (Büyük Gaybet) adı verilen vakadan sonra

yokluğunda adil bir fakihın vekaleten vazifeyi üstlenmesi gerekliliği olarak tanımlanmıştır”¹⁹

Devrim Lideri Ayetullah Humeyni ise geliştirdiği Velayet-i Fakih sisteminin gerekliliğine ilişkin görüşünü,

“Gaybet döneminde de İslam’ın mali, siyasi, hukuki, cezai ve iktisadi sistemle ilgili tüm disiplin kurallarının devam etmesi, ümmeti şer’i hükümlerle yönetmeyi ve yönlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Layık olan kişi, ümmetin çıkarlarını güvence altına alma ve adaletin idaresini garanti altına alma sorumluluğunu üstlenmelidir.”

kelimeleri ile ifade etmektedir.²⁰

Bu anlayışa göre “en bilgili ruhani,” yeryüzünde ilahi adaletin tesis edilmesiyle nihai bir dönüş yapacağına inanılan On İkinci İmam’ın temsilcisi olarak kabul edilmiştir. Siyasi alanda karar alma süreçlerine dahil olma yetkisine sahip olan bu yeni etkin din adamları, Şii İslam tarihinin ilk teokratik iktidarının kurulmasına katkıda bulunmak –ve hatta belki de bu iktidarı şekillendirmek– üzere ortaya çıkmış ve böylece yüzyıllardır hâkim olan sessiz gelenekçi ekolden kopmuşlardır.²¹

Fakat İslam Devrimi’nin ideolojisi, İran dinî liderinin tüm yönetim mekanizmasının üzerinde olduğu velayet-i fakih kavramından çok daha fazlasıdır. Humeyni’nin dünya görüşüne göre insanlar “*mustazaflar*” (ezilenler) ve “*müstekbirler*” (ezenler) olarak ikiye ayrılmıştır. Ve ilkini ikincisinden korumanın yolu İslam’dan geçmektedir. Bu dünya görüşünün temelinde İslami yönetim, devrimci Şiilik ve Panislamizm’in yanı sıra Batı emperyalizmine, ABD’ye ve İsrail’in varlığına karşı düşmanlık da yatmaktadır.²² Dolayısıyla bu motivasyon bilhassa devrimi takip eden yıllarda yönetimden çoğunluğu Şii olan halkına da sirayet etmiştir. Bu durum, İran halkının devrimi takip eden yıllarda ABD konsolosluğunu basarak 444 gün süren rehine krizinde görülmektedir.²³

¹⁹ Fatih Yoncalık, “Ruhullah Humeyni Dönemi İran İslam Cumhuriyeti İdeolojisinin İran’ın Güvenlik Yapılanması Üzerindeki Etkisi/The Impact of the Ideology of the Islamic Republic of Iran in the Era of Ruhollah Khomeini on Iran’s Security Structure” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2022).

²⁰ Muhammed C. H. Kaşani, “Velayet-i Fakih ez Didgâh-e İmam Humeyni,” *İmam Khomeini*.

²¹ Gelenekçi ekol 12. İmam’ın (Mehdi) gaybete (gizliliğe) çekilmesinden sonra, yeryüzünde “tam adil” bir hükümet kurmanın imkânsız olduğuna inanır. Bu yüzden, İmam dönene kadar ulemanın görevi sadece dini öğretmek ve halkın ibadetlerine rehberlik etmektir; devlet kurmak veya yönetmek değildir.

²² Kasra Aarabi, “The Fundamentals of Iran’s Islamic Revolution,” *Institute Global*, February 11, 2019.

²³ 4 Kasım 1979’da İranlı radikal öğrencilerin, kanser tedavisi gören devrik Şah’ın iadesini talep ederek ABD’nin Tahran Büyükelçiliği’ni işgal etmesiyle başlayan süreçte, 52 Amerikalı diplomat tam 444 gün boyunca rehlin tutulmuştur. ABD Başkanı Jimmy Carter’ın yürüttüğü diplomatik çabalar ve başarısızlıkla sonuçlanan “Kartal Pençesi” kurtarma operasyonu krizi daha da derinleştirmiş, bu durum hem ABD-İran ilişkilerinin kopmasına hem de Carter’ın seçimi kaybetmesine neden olmuştur

Görsel 3: Şah Gitti (Solda), İmam Geldi (Sağda)²⁴

Öte yandan bu yönetim sistemi bugün Şiiilerin yaşadığı coğrafyalara kendi rejimini ihraç etme çabası içerisindedir. İslam dünyasında Şiilik azınlık olarak kalmaya devam ederken Tahran yönetimi Şii Hilali olarak adlandırılan coğrafyada faaliyet göstermeye çalışmaktadır. Bu tercihin İran hükümeti için avantajları olduğu kadar dezavantajları da bulunmaktadır. Bu dezavantajın başında da ülke ekonomisinin zayıflaması, dahası halkın fakirleşmesine sebebiyet veren ve ilgili coğrafyadaki İran'la eşgüdümlü çalışan milis kuvvetlerin maddi olarak desteklenmesi durumu örnek olarak gösterilebilir. Bilhassa İran'ın "devrim ihracı" dış politika stratejisini tatbik etmek üzere ülke bütçesinden "Şii hilali" ülkelerine tahsis ettiği bütçe hassas ekonomisini daha da kırılgan hale getirmektedir. Zira uygulanan ambargolarla ekonomisi bozulan ülke, Orta Doğu'da var olabilmek için gayrisafi hasılasının büyük çoğunluğunu dışarıya aktardığı fonlara ve savaş ekonomisine harcamaktadır.²⁵

İran'da Şii Nüfusun Genel Durumu

Bugün Şiiilerin çoğunlukta olduğu dünyanın en büyük ülkesi konumunda olan İran'da, Şii nüfus 2022 Uluslararası Din Özgürlüğü Raporu'na (2022 Report on International Religious Freedom: Iran) göre, İran'daki Müslüman nüfusunun %90 ila 95'i gibi büyük

²⁴ "Enghelab Shod: Remembering the 1979 Iranian Revolution," Carleton Centre for Public History, Updated: February 3, 2023.

²⁵ Fatih Yoncalık, "İran'ın Suriye İç Savaşı'ndaki Rolü ve Savaşın İran Ekonomisi Üzerindeki Yansımaları," Türkiye Araştırmaları Vakfı, Fokus, 10 Eylül 2023, <https://www.turkiyearchastirmalari.org/2023/09/19/fokus-tr/iranin-suriye-ic-savasindaki-rolu-ve-savasin-iran-ekonomisi-uzerindeki-yansimalari/>.

bir oranı oluşturmaktadır.²⁶ Bu da toplam nüfusun yaklaşık %90'ını oluşturan 78 milyondan (2026 tahmini nüfusa göre) fazla insana tekabül etmektedir. Dolayısıyla bu durum İran'ı Şii İslam'ın tartışmasız kalbi hâline getirmektedir. Her ne kadar İran ve Şiiler demografik yoğunluk açısından neredeyse birbirine geçmiş olsalar da başta Irak olmak üzere diğer ülkelerde de önemli Şii Müslüman nüfus bulunmaktadır.

Harita 2: Orta Doğu'da Şii Nüfusu²⁷

İslam dünyasında Şii inancının siyasi, içtimai ve mezhebi merkezi olan İran'da Şiilik salt bir inanç sisteminden ziyade İran nüfusunun kimliğini, sosyal ilişkilerini ve devlet mekanizmasını tertip eden bir anlayıştır. Her ne kadar günümüz İran'ında gündelik yaşam Şiilikle iç içe geçmiş olsa da ülkenin sanatı, edebiyatı ve mimarisi, sahip olduğu köklü ulus geleneğini ve erken antik dönemde Orta Doğu ve Güney Asya'ya yayılmış olan daha geniş bir edebi kültürü her daim hatırlatmaktadır. 680 yılında Şiilerin üçüncü imamı olan Hz. Hüseyin'in yakın ailesi ve taraftarlarıyla birlikte Kerbela Savaşı'nda Emevî halifesi Yezid'in askerleri tarafından katledilmesine ve Hz. Hüseyin'in kendi soyunu siyasi iktidara geri getirme girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasına kadar uzanan şehadet söylemi, Şii kültürünün önemli bir bileşeni olmuştur. İran'da Şiiler Kerbela Vakası da denen bu günün yıl dönümünü muhtelif ritüeller ve yas törenleri eşliğinde anmaktadır. Aşura, Taziye, Erbain Yürüyüşü gibi ritüeller, toplumsal dayanışmayı güçlendirmenin yanı sıra tarihî bilincin diri kalmasına da hizmet etmektedir. Bu ritüeller, sadece Şii nüfus içerisinde bir aidiyet duygusu oluşturmakla kalmamakta, beraberinde İran'ın teokratik yönetim şeklinin meşruiyetini de tesis etmektedir. Kerbelâ'nın anısı aynı zamanda Fars kültürünün tamamına nüfuz ederek şiirde, müzikte ve Şii nüfusunun dünya görüşünde de kendini göstermektedir. Kerbela'ya atıfta bulunulmayan hiçbir dinî tören tamamlanmış sayılmaz ve en az bir gün yas tutulmadan geçen hiçbir ay görülmemektedir. Pehlevî Hanedanlığı

²⁶ USA, 2022 Report on International Religious Freedom: Iran.

²⁷ Harita, orijinal kaynaktaki veriler kullanılarak yapay zekâ aracılığıyla Türkçeleştirilmiştir. Orijinal veri için bkz. "Why Shiite Expansion Will Be Short-Lived," *Worldview*, May 12, 2015.

döneminde her yıl düzenlenen sanat festivalleri, müzisyenlerin ve yerel el sanatlarının teşvik edilmesi gibi monarşinin hiçbir çabası bu temel tutumu değiştirmeyi başaramamıştır. Hatta kimi kamusal alanlarda gülme ve sevinç gösterileri yas hâline saygısızlık gerekçesiyle bazı çevrelerce hoş karşılanmamaya, hatta günah sayılmaya devam etmektedir.²⁸

Görsel 4: İran'da Muharrem Ayı Gelenekleri²⁹

Kamuoyuna sirayet eden bu kültürün en önemli unsurunu ulema sınıfı oluşturmaktadır. İslam dünyasının pek çok yerinde ulema, toplumsal ve siyasi yapının modernleşme sürecinin bir sonucu olarak geleneksel rollerini kaybetmiş olsa da İran uleması İran'ın yakın tarihindeki pek çok önemli olayda kritik bir rol oynamakla kalmamış, aynı zamanda 1979 İran Devrimi'nden bu yana en güçlü sosyopolitik sınıf olarak ortaya çıkmıştır.³⁰

Öte yandan İslam Devrimi'nin ideolojisi her ne kadar doğası gereği İslami olsa da İran İslam Devrimi'nin önde gelenleri, milliyetçiliğin davalarını ilerletme gücüne haiz olduğunun farkında olmuşlardır. Bu nedenle 1979 yılından sonra İranlı liderler, İran kimliğini İslam ile sentezleyerek din temelli milliyetçi duyguları harekete geçirmeye çalışmışlardır. Bu da Pehlevî Hanedanı'nın İslam öncesi İran kimliğine yaptığı vurguyla önemli ölçüde erozyona uğrayan Şiilik ile İran kimliği arasındaki bağın yeniden canlandırılması anlamına gelmektedir.³¹ Fakat günümüzde nüfusunun

²⁸ Afary, vd. "Iran."

²⁹ 1396 مهر 09, "علیرضا وثیق انصاری," *Tasnim News Agency*, 09 مهر 1396.

³⁰ Fatih Varol, "The Politics of Ulama: Understanding the Role of the Ulama in Iran," *Milel ve Nihal* 13, no. 2 (2016): 129-152.

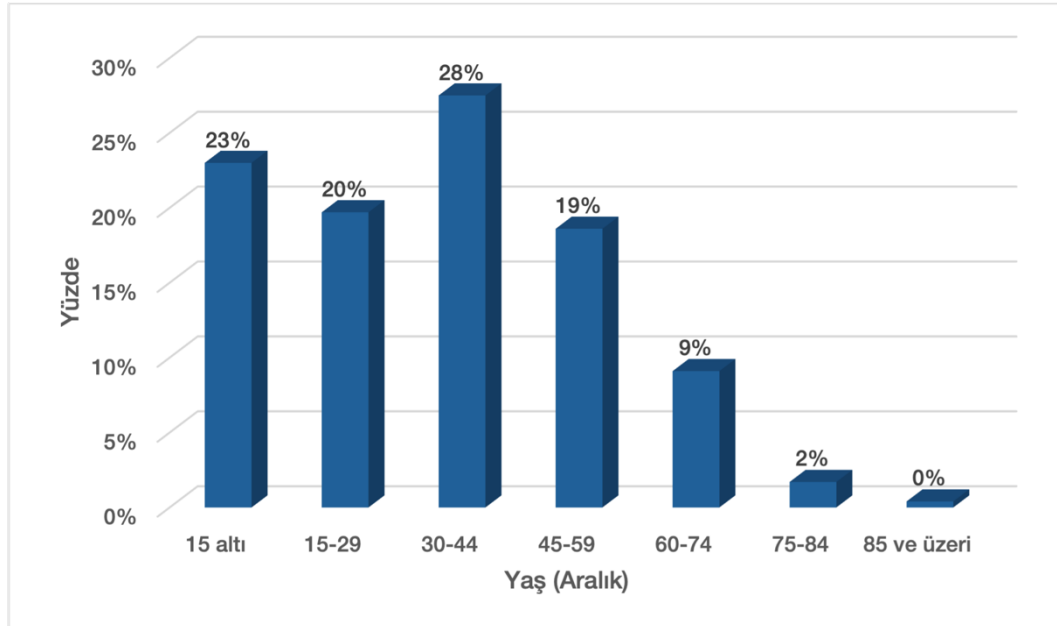
³¹ Aarabi, "The Fundamentals of Iran's Islamic Revolution."

yarısından fazlasının 30 yaşın altında olduğu İran'da söz konusu genç nesil, müesses nizamın tesis edildiği devrime yetişememiş, ekseriyetle internetle büyürken küresel kültürle temas etmiş bir nesildir.

Bugün İran'ın geleceğinin önemli bir kısmı gençlerin elindedir. Şii İran nüfusunun büyük bir kısmı gençtir ve bu nesil ebeveynlerinden çok daha farklı bir dünyada büyümüştür. İnternet ve sosyal medya aracılığıyla bilgiye erişimleri sayesinde küresel trendlere, farklı fikirlere ve farklı yaşam tarzlarına tanık olmuşlardır. Bu da gözle görülür bir kuşak değişimine yol açmıştır.

Bugünlerde İranlı pek çok genç, daha fazla sosyal özgürlük, ekonomik fırsatlar ve daha az izole bir uluslararası duruş için arzularını dile getirmiştir. Örneğin, 2022 yılında "Mahsa Amini" protestoları sırasında sokaklar fiziksel birer itiraz mekânına dönüşürken, sosyal medya bu taleplerin küresel kamuoyuna duyurulduğu ana mecra olmuştur. Bu platformlar, devletin resmi söylemine karşı alternatif bir hafıza ve dayanışma alanı işlevi görerek coğrafi sınırları aşan bir uluslararası duruşun zeminini hazırlamıştır.³² Her ne kadar Şii kimliklerine derinden bağlı olsalar da pek çok gencin dinî gelenek ile modern yaşam arasında bir denge arayışında olduğu iddia edilebilir. Bu dinamik, İslam Cumhuriyeti için hem zorluklar hem de fırsatlar yaratmaktadır.

Grafik 1: İran Nüfusunun Yaş Dağılımı (2025)³³

İster reform isterse daha sıkı kontroller yoluyla olsun hükümetin bu gelişen isteklerle başa çıkmada tercih edeceği yöntemin, İran'daki Şii nüfusu ve dolayısıyla ülkenin

³² İran'da 22 yaşındaki Mahsa Amini'nin "ahlak polisi" nezaretinde hayatını kaybetmesiyle başlayan protestolar, kısa sürede rejim karşıtı kitlesel bir sivil itaatsizlik hareketine dönüşmüştür. Başta kadınlar ve gençler olmak üzere toplumun geniş kesimlerinin katıldığı bu süreç, devletin kültürel dayatmaları ile halkın sosyoekonomik ve bireysel özgürlük talepleri arasındaki derin kopuşu somutlaştırmıştır.

³³ Grafik, Britannica'da yer alan veriler kullanılarak yeniden hazırlanmıştır. Bkz. Mostofi vd., "Iran: Settlement Patterns."

yörüngesini derinden şekillendireceği savunulabilir. İran'ın geleceğini, süregelen inancı, zengin kültürel mirası ve halkının gelişen hayalleri arasındaki etkileşim belirleyecektir. Fakat yeni jenerasyonun Şii yönetimin tesisinde mihenk taşı olan bu gibi travmatik vakaları tecrübe etmemesi zamanla Şii yönetim ile gençlik arasındaki uçurumu derinleştirmektedir.

Elbette halka devrim heyecanını canlı tutmak için sürekli “travma” yaşatmak, toplumsal yorgunluğa ve bir noktadan sonra kaçınılmaz bir duyarsızlaşmaya yol açacağı için sürdürülebilir bir yönetim stratejisi değildir. Ancak bir genç için Kerbela'nın temsil ettiği fedakârlık ruhu, eğer günlük yaşamda işsizlik ya da ekonomik buhran gibi gerçeklerle çatışiyorsa, bu kutsal anlatı bir kimlik ögesi olmaktan çıkıp sistemin eksiklerini örten bir retoriğe dönüşebilir. Dolayısıyla asıl kopuş, değerlerin aktarılamamasından ziyade, aktarılan o “yüce idealler”in yönetim performansı ve hakkaniyetli uygulama ile desteklenememesinden kaynaklanmaktadır.

Görsel 5: Tahran Üniversitesi'nde Cuma Namazı³⁴

Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse geleneksel Şii paradigmasında Kerbela gibi travmatik vakalar, yüzyıllar boyunca kolektif kimliği diri tutan birer “mazlumiyet ve direniş” simgesi işlevi görmüştür. Ancak önceki nesillerden farklı olarak bugünkü genç kuşağın bu anlatıyla olan bağı, “ideolojik kurumsallaşma” nedeniyle niteliksel bir değişime uğramıştır. Önceki nesiller için bu travmalar, kurulu düzene (şahlık rejimi gibi) karşı manevi bir sığınak ve devrimci bir motivasyon kaynağıyken, yeni nesil için aynı anlatılar bizzat devletin resmi aygıtları tarafından dayatılan, sosyal hayatı kısıtlayan ve siyasi meşruiyeti sağlama için kullanılan birer “hegemonik araç” hâline gelmiştir. Dolayısıyla, kimlik inşasındaki bu kopuşu sağlayan temel faktörün

³⁴ Ahmet Dursun, “Tahran Cuma İmamından ‘Ekonomik Zorluklara Direnme’ Çağrısı,” *Anadolu Ajansı*, 29 Haziran 2018.

tarihin unutulmasından değil tarihin kutsallığından arındırılarak bir yönetim enstrümanına dönüştürülmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Bu gibi travmatik vakaların araçsallaştırılarak halkın mobilizasyonunda etkin bir şekilde kullanılması tarihi olayların gençler arasında siyasallaştırılmasına neden olmuş; bu durum ise pek çok kez yönetimle genç nüfusu karşı karşıya getirmiştir. Hatırlanacağı üzere 1979 Devrimi'nden önce protestolara katılan özellikle Tahran Üniversitesi öğrencileri Şah iktidarını devirerek monarşik rejimin yıkılmasında muazzam bir etkiye sahip olmuştur. Dolayısıyla bu tecrübe doğrultusunda, üniversite öğrencilerinin İran'daki hükümetler için her zaman potansiyel bir tehdit unsuru olması, yönetimin her zaman tetikte olmasına sebebiyet vermiştir. İran'daki Şii yönetim bu anlamda üniversite öğrencilerini kontrol altına almak için ciddi yollar izlerken çok temkinli davranmaktadır. Bu yöntemlerin "ciddi" olarak nitelendirilmesinin temel sebebi, denetimin sadece fiziksel müdahaleyle sınırlı kalmayıp müfredatın İslamlaştırılması, "yıldızlı öğrenci" sistemi gibi işleme mekanizmalarıyla öğrencilerin akademik ve sosyal geleceğinin ipotek altına alınması ve Besic gibi milis yapılanmaların kampüs içine sivil birer denetim gücü olarak yerleştirilmesidir. Yanı sıra, İran'ın en büyük ve en eski üniversitesi olan Tahran Üniversitesi'nde eda edilen Cuma namazları ve hutbeler bu kapsamda örnek olarak gösterilebilir. Her ne kadar vaazların içeriği bütünüyle dinî olsa da birçok siyasi söylem ve dış politika malzemesi de bu vaazlarda yer almaktadır. Fakat kimi uzmanlara göre günümüzde İranlıların birçoğu açısından bu gibi devrimci vaatlerin ne cazibesi ne de ikna ediciliği kalmıştır.³⁵

İran'da Şii Kimliği ve Geleceği

Tarih boyunca İran toplumunun ve yönetiminin biçimlenmesinde din daima önemli bir rol oynamıştır. Antik Pers İmparatorluğu'ndan modern İslam Cumhuriyeti'ne kadar dinî değerler hem İran kimliğinin hem de siyasi yapısının iki temel taşından biri olmuştur. Antik Pers İmparatorluğu'nda Zerdüştlük, "Aşa" (adalet ve düzen) kavramı üzerinden kralların yetkisini ilahi bir temele dayandırırken Safevî Hanedanlığı dönemiyle birlikte Şiiliğin resmi mezhep olarak benimsenmesi, modern İran ulus kimliğinin inşasında bir kırılma noktası yaratmıştır. Bu tarihsel süreklilik, 1979 Devrimi sonrası kurulan teokratik yapıda "Velayet-i Fakih" kurumuyla en somut halini alarak dinî otoriteyi siyasetin mutlak belirleyicisi kılmıştır. Bu etkinin sadece soyut düzlemde kalmayıp somutlaştığı İran'da dinî inançların iletişim ve rutinler üzerindeki yaygın etkisine bakılarak kolaylıkla anlaşılabilir.

Bugün Şii İslam etrafında şekillenen İran'ın dinî kimliği, kamusal ve özel hayata nüfuz etmektedir. Dinî bayramlar millî etkinliklerdir, camiler halkın merkezî mekânlarıdır, dinî semboller ve anlatılar millî bilincin içine işlemiştir. Kanunlar İslami prensiplerden türetilmiş ve kurumların yapısı dinî değerlerin muhafaza edilmesi üzerine inşa edilmiştir. Bu kapsamlı nüfuz, siyasetiyle, toplumuyla, uluslararası ilişkileriyle İran'a

³⁵ Yüksel Kamacı, "The Status of Iranian Youth," *Uluslararası Politika Akademisi*, 18 Eylül 2012.

dair her türlü tartışmanın kaçınılmaz olarak İran'ın devlet dininin temel ve yönlendirici rolünü kabul etmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Özetle İran'daki din anlatısı çok geniş bir tarihsel derinliğe, yaygın bir toplumsal etkiye ve günümüzün kompleks sınamalarına ev sahipliği yapmaktadır. Özünde, Safevî Hanedanlığı ile başlayan ve 1979 İslam Devrimi ile sağlamlaşan bir miras şeklinde yorumlanabilen On İki İmam Şiilliği bugün bu coğrafyada devlet dinî olarak sağlam bir şekilde yerleşmiştir. Bu temel kimlik yalnızca ülkenin yasalarını ve yönetimini değil aynı zamanda halkının günlük yaşamını, kültürel ifadelerini ve küresel etkileşimlerini de şekillendirmektedir.

Görsel 6: İran'da Aşura Etkinlikleri³⁶

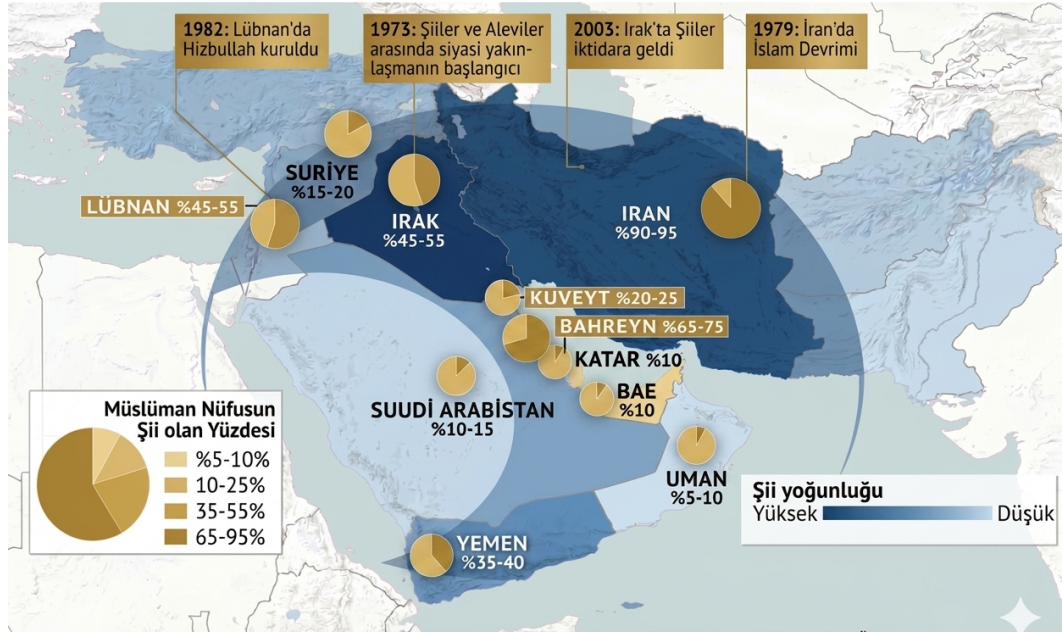
İran'ın hâkim inancı olan Şii mezhebinin ülkeyi etkisi altına alan nüfuzu, salt dinî uygulamaların çok ötesine uzanarak ülkenin sosyal normlarına, hukuk sistemine, eğitim müfredatına ve hatta dış politikasına derinden nüfuz etmektedir. Kadınlara yönelik kamusal alanlarda uygulanan kıyafet sınırlamalarından alkol yasağına kadar pek çok kanun Şii içtihadından türetilen İslami yasalar olup ülkenin yasal çerçevesini belirlemektedir. Dinî törenler, özellikle de Şii İmamların şehadeti anısına yapılanlar, ülkenin kültürel takviminin merkezinde yer almaktadır. Eğitim, ilkokuldan üniversiteye kadar kapsamlı bir dinî eğitimi de içermekte ve gelecek nesillerin Şii İslam'ın ilkelerini iyi bir şekilde öğrenmelerini sağlamaktadır. İlahiyat fakültelerinin haricinde dinî eğitim devlet okulu sistemine entegre edilerek İslami değerler ve öğretiler küçük yaşlardan itibaren pekiştirilmektedir.

³⁶ Naser Jafari, "Muharram Mourning Ceremony Held in Old House in Downtown Tehran," *Tasnim News Agency*, August 17, 2021.

Dinî eğitime yönelik bu kapsamlı yaklaşım, On İki İmam merkezli Şii inancı ilkelerinin Şii İran nüfusunun kolektif bilincinde derinlemesine yer etmesini, dünya görüşlerini, toplumdaki ve dünyadaki yerlerine ilişkin anlayışlarını etkilemesini sağlamaktadır. Başta dinî eğitim olmak üzere eğitim, İran'da Şii kimliğinin korunması ve yayılması için bir araçtır. Örneğin Kum, sadece bir şehir değil, Şii teoloji çalışmaları için küresel bir merkez olarak dünyanın dört bir yanından öğrenci ve akademisyenleri kendine çekmektedir. Havza da denen ilahiyat fakülteleri, geleceğin din adamlarının yetiştirildiği, İslam hukuku, felsefesi, ahlakı ve tarihinin derinlemesine incelendiği kurumlardır. Bu kurumlar, Şii düşüncesinin sürekliliğini ve yeni nesil dinî liderlerin yetiştirilmesini sağlayarak İran Şii nüfusu için entelektüel ve manevi altyapının şekillendirilmesinde hayati bir rol oynamaktadır.

Eğitimin yanı sıra, İran'ın dış politikası da genellikle Şii bir merceğe üzerinden okunmuş, devletin diğer ülkelerle olan ilişkileri ve bölgesel çatışmalar karşısındaki tutumu bu çerçevede değerlendirilmektedir. Bu nedenle, İran ve Şiiilerin hikâyesi basit bir demografik olgudan çok daha fazlasıdır. Şii bakış, İran'ın ulusal kimliğinin temelini, dış politikasının temel motivasyonunu ve Orta Doğu'nun İran merkezli süregelen jeopolitik anlatısının esas unsurunu oluşturmaktadır. 16. yüzyıldaki Safevî iktidarından 1979 yılındaki İslam Devrimi'ne kadar uzanan süreçte Şiilik, İran devletinin dokusuna derinlemesine işlemiş, onu Sünni çoğunluğa sahip komşularından ayırmış ve bölgesel hedeflerini şekillendirmiştir.

Harita 3: Orta Doğu'da Şii Hilali³⁷

Bu kapsamda Şii hilali kavramının altını çizmekte fayda var. Nitekim "Şii Hilali" kavramı, İran'ın sınır aşan ideolojik nüfuzunun bölge jeopolitiğinde yarattığı güvenlik kaygılarını ve bu nüfuzla karşı geliştirilen stratejik karşı hamleleri ifade eden analitik

³⁷ Harita, orijinal kaynaktaki veriler kullanılarak yapay zekâ aracılığıyla Türkçeleştirilmiştir. Orijinal veri için bkz. "Shia Crescent," Valdai, July 21, 2017.

bir tanımlamadır. Bu kavram, barış ve istikrar üzerinde önemli etkileri olan karmaşık bir dış politika stratejisine ve bu çerçevede oluşan ittifak ve rekabete katkıda bulunmaktadır.

Hülasaten Şiilik, İran dış politikasının sadece retorik bir unsuru değil, bölgesel nüfuz stratejilerini şekillendiren jeopolitik bir pusula işlevi görmektedir. Bu etkinin en somut tezahürü, Tahran'ın Lübnan'dan Irak ve Suriye'ye uzanan hat üzerinde kurduğu ve "Direniş Eksenini" olarak adlandırdığı stratejik ittifaklar ağıdır. Özellikle Lübnan Hizbullahı ile kurulan organik bağ, Şii kimliğinin sınır aşan bir güç projeksiyonuna nasıl dönüştüğünü açıkça göstermektedir. Bu ilişkide dini yakınlık hem askerî hem de siyasi iş birliğinin meşruiyet zeminini oluşturmaktadır. Bu yaklaşım bir yandan İran'ın bölgedeki Şii nüfusu "yumuşak güç" unsuru olarak kullanmasını sağlarken diğer yandan devlet dışı aktörler üzerinden geleneksel tehditlere karşı bir "ileride savunma" doktrini geliştirmesine olanak tanımaktadır. Dolayısıyla İran dış politikası, mezhepsel aidiyetleri ulusal çıkarlarıyla harmanlayarak, dini kimliği bölgesel rekabette stratejik bir kaldıraç olarak kullanmaktadır.

Sonuç

Şii mezhebi, İran'da yalnızca bir inanış değil, aynı zamanda devletin ideolojik temeli ve toplumsal kodun ana unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat zaman içerisinde değişim göstermiş olan nesiller için, Şiiliğin İran toplumuna, kültürüne ve yönetim biçimine derinlemesine işlemiş olduğu gerçeğine rağmen, bölgesel tansiyonlar ve iç siyasetteki meşruiyet bunalımlarının da etkisiyle, İran toplumunda -bilhassa genç nüfus açısından- geleceğinin belirsizleştiği iddia edilebilir. İran'daki Şii yapının hem içerideki dönüşüm baskılarına hem de dış tehditlere nasıl yanıt vereceği, ülkenin istikrarı ve bölgedeki rolü açısından belirleyici olacaktır.

İran'ın Şii nüfusunun nüanslarını anlamak, sadece İran'ın kendisini değil beraberinde Orta Doğu'nun daha geniş dinamiklerini ve küresel ilişkilerin karmaşık dokusunu anlamak için de kilit öneme sahiptir. İran iç beklentiler ve dış baskılar arasında yol almaya devam ederken sahip olduğu Şii nüfusun merkezi olma statüsünü koruyacaktır. Dinî Lider Ayetullah Ali Hamaney'in kritik kararlarında vurgulandığı gibi, İran yönetiminin tercihleri bu önemli demografinin gelecekteki gidişatını doğrudan etkileyecektir.

RAPOR

KAYNAKÇA

KAYNAKÇA

- Aarabi, Kasra. "The Fundamentals of Iran's Islamic Revolution." *Institute Global*. 11 February, 2019. Erişim 3 Temmuz 2025. <https://institute.global/insights/geopolitics-and-security/fundamentals-irans-islamic-revolution>.
- Afary, Janet, Mostofi, Khosrow ve Avery, Peter William. "Iran." *Britannica*. April 21, 2026. Erişim 22 Nisan 2026. <https://www.britannica.com/place/Iran>.
- Caferoğlu, Oğuz Can ve Ünal, Serkan. "The Role of Shiism in the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran." *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute* 62 (2024): 333-352. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3184717>.
- Demirci, Süleyman. "The Iranian Revolution and Shia Islam: The Role of Islam in the Iranian Revolution." *History Studies: International Journal of History* 5, no. 3 (2013): 37-48. <https://www.historystudies.net/dergi/tar20151242fb5.pdf>.
- Dursun, Ahmet. "Tahran Cuma İmamından 'Ekonomik Zorluklara Direnme' Çağrısı." *Anadolu Ajansı*. 29 Haziran 2018. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tahran-cuma-imamindan-ekonomik-zorluklara-direnme-cagrisi-/1190978#>.
- "Enghelab Shod: Remembering the 1979 Iranian Revolution." *Carleton Centre for Public History*. Updated: February 3, 2023. <https://carleton.ca/ccph/2021/enghelab-shod-remembering-the-1979-iranian-revolution/>.
- Hakyemez, Cemil. "The Origins of Twelver Shi'ism in Iran." *Turkish Journal of Shiite Studies* 3, no. 1 (2021): 7-30. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1606716>.
- İlhan, Avni. "Şiilik ve Ana Prensipleri." *Erdem* 8, no. 23 (1996): 375-396. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/688791>.
- Jafari, Naser. "Muharram Mourning Ceremony Held in Old House in Downtown Tehran." *Tasnim News Agency*. August, 17, 2021. <https://www.tasnimnews.com/en/media/2021/08/17/2556048/muharram-mourning-ceremony-held-in-old-house-in-downtown-tehran>.
- Jourdier, Marc. "Khomeini's Legacy Still Looms Over Iran, 30 Years After his Death." *The Times of Israel*. June 1, 2019. <https://www.timesofisrael.com/khomeinis-legacy-looms-over-iran-30-years-after-his-death/>.
- Kamacı, Yüksel. "The Status of Iranian Youth." *Uluslararası Politika Akademisi*. 18 Eylül 2012. Erişim 3 Temmuz 2025. <https://politikaakademisi.org/2012/09/18/the-status-of-iranian-youth/>.

- Karakuş, Girayalp. "Iran Real Politics and Political Motivation of Shiite." *Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5, no. 1 (2020): 110-124. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1103226>.
- Kaşani, Muhammed C. H. "Velayet-i Fakih ez Didgâh-e İmam Humeyni." *Imam Khomeini*. Erişim 14 Mart 2022, <http://www.imamkhomeini.ir/fa/n121477/>.
- Kaymal, Cansu. "Şia'da İmamet Meselesi ve Egemenlik." *Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2, no. 1 (2017): 172-195. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/318539>.
- Koç, Zafer. "Şiî Mezheplerde Tevhid Anlayışı/The Conception of Unity of God in Shiite Sects." Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2022.
- LeVine, Mark. "The Shaping of a New World Order." *Al Jazeera*. 6 February, 2011. <https://www.aljazeera.com/opinions/2011/2/6/the-shaping-of-a-new-world-order>.
- Mostofi, Khosrow., vd. "Iran: Resources and Power." *Britannica*. Erişim 03 Temmuz 2025. <https://www.britannica.com/place/Iran/Resources-and-power>.
- "Iran: Settlement Patterns." *Britannica*. April 21, 2026. Erişim 22 Nisan 2026. <https://www.britannica.com/place/Iran/Settlement-patterns>.
- Öz, Mustafa. "ŞİA." *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 2 Temmuz 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sia#1>.
- Özler, Mevlüt. "Tevhid." *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 8 Temmuz 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tevhid#1>.
- USA, "2022 Report on International Religious Freedom: Iran." <https://www.state.gov/reports/2022-report-on-international-religious-freedom/iran>.
- Perry, Elise. "The Rise of Shi'ism in Iran." *Cross-Section: The Bruce Hall Academic Journal* 6 (2010): 121-136.
- "Shia Crescent." *Valdai*. July 21, 2017. <https://valdaiclub.com/multimedia/infographics/shia-crescent/>.
- Tamer, Cenk ve Erol, Mehmet Seyfettin. "Yemen'de İran Kimliğinin İnşası: Mehdilik Üzerinden Bir Tartışma." *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi* 4, no. 1 (2020): 11-42.
- Varol, Fatih. "The Politics of the Ulama: Understanding the Influential Role of the Ulama in Iran." *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 13, no. 2 (2016): 129-152. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/267123>.

“Why Shiite Expansion Will Be Short-Lived.” *Worldview*. May 12, 2015. <https://worldview.stratfor.com/article/why-shiite-expansion-will-be-short-lived>.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Nübüvvet.” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 8 Temmuz 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nubuvvet#1>.

Yoncalık, Fatih. “İran’ın Suriye İç Savaşı’ndaki Rolü ve Savaşın İran Ekonomisi Üzerindeki Yansımaları.” *Türkiye Araştırmaları Vakfı*. Fokus. 10 Eylül 2023. <https://www.turkiyearastirmalari.org/2023/09/19/fokus-tr/iranin-suriye-ic-savasindaki-rolu-ve-savas-in-iran-ekonomisi-uzerindeki-yansimalari/>.

————— “Ruhullah Humeyni Dönemi İran İslam Cumhuriyeti İdeolojisinin İran’ın Güvenlik Yapılanması Üzerindeki Etkisi/The Impact of the Ideology of the Islamic Republic of Iran in the era of Ruhollah Khomeini on Iran’s Security Structure.” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2017.

مهر 09. “علیرضا وثیق انصاری، “مراسم نخل گردانی حسینہ امیر چخماق- یزد مراسم-نخل-“ *Tasnim News Agency*. 1396. <https://www.tasnimnews.com/fa/media/1396/07/09/1534037/>.
گردانی-حسینہ-امیر-چخماق-یزد

RAPOR

